

Верховний
Суд

Вплив війни на довкілля України та актуальна судова практика щодо захисту навколишнього середовища

Ганна Вронська

Суддя Верховного Суду

26 вересня 2024 року

Військова агресія та її наслідки для довкілля

- Війна завдає катастрофічних наслідків довкіллю: знищення природних ресурсів, забруднення атмосфери, ґрунтів, водойм, втрата біорізноманіття.
- Вибухи снарядів, використання хімічної зброї та руйнування промислових об'єктів призводять до викиду токсичних речовин.
- Удари по енергетичній інфраструктурі змусили людей шукати альтернативні джерела живлення (генератори).
- Використання генераторів підвищує рівень шкідливих викидів в атмосферу, що впливає на якість повітря та екологічну ситуацію.
- Верховний Суд розвиває нові правові стандарти захисту довкілля в умовах війни.
- Ці рішення допомагають захистити природні ресурси, притягнути до відповідальності винних та відшкодувати шкоду.

Постанова у справі № 918/1356/23 від 19.09.2024

Короткий зміст справи: Стягнення 2,9 млн грн за незаконну вирубку лісу.

Правова позиція Верховного Суду:

- **Відповідальність органу місцевого самоврядування:** Якщо винні не встановлені, відповідальність за шкоду лісу несе орган місцевого самоврядування.
- **Лісовий фонд:** Землі запасу також належать до лісового фонду, тому їх треба охороняти.

Верховний Суд чітко підкреслює важливість дотримання місцевими органами обов'язків щодо охорони лісів. У цій справі бездіяльність органу місцевого самоврядування призвела до збитків, оскільки не було належного контролю за станом лісових насаджень. Суд також підкреслив, що землі запасу, навіть якщо вони не призначені спеціально для ведення лісового господарства, все одно підпадають під юрисдикцію охорони лісів. Це рішення закріплює відповідальність місцевої влади за всі лісові ресурси на їх території, незалежно від їхнього формального статусу.

Постанова у справі № 908/65/23 від 27.03.2024

Короткий зміст справи: Стягнення 1,7 млн грн за незаконну вирубку лісів.

Правова позиція Верховного Суду:

- Постійний лісокористувач відповідає за охорону лісів, навіть якщо рубку здійснили треті особи.
- Факт незаконної вирубки підтверджений експертами.
- Бездіяльність лісокористувача унеможливила захист лісів.
- Розрахунок збитків проведений відповідно до законодавства.

Верховний Суд підкреслює, що постійні лісокористувачі несуть повну відповідальність за стан лісових насаджень на своїй території. Навіть якщо вирубку здійснили сторонні особи, підприємства зобов'язані вживати заходи для захисту лісу. Це рішення акцентує увагу на тому, що бездіяльність лісокористувачів може прирівнюватися до прямої провини, якщо вона призводить до збитків. Такий підхід стимулює підприємства уважніше ставитися до охорони лісів, навіть якщо загроза надходить від третіх осіб.

Постанова у справі № 904/1942/23 від 27.03.2024

Короткий зміст справи: Позов "Запоріжсталь" проти Держекоінспекції на 322 тис. грн.

Правова позиція Верховного Суду:

- Держекоінспекція діяла в межах своїх повноважень, перевищення викидів було доведено.
- Вимоги щодо компенсації були правомірними.
- Вимога про повернення коштів була відхилена.
- Правомірність застосування норм матеріального права підтверджена.

У цій справі Верховний Суд підтвердив важливість дотримання екологічних норм підприємствами. Перевищення встановлених екологічних стандартів викидів забруднюючих речовин призводить до обґрунтованих вимог з боку екологічних інспекцій щодо відшкодування збитків. Підприємства, такі як "Запоріжсталь", повинні бути готові до фінансової відповідальності, якщо їхні виробничі процеси порушують екологічні норми. Це рішення підкреслює правомірність дій інспекцій у разі виявлення перевищення викидів.

Постанова у справі № 904/3063/22 від 27.06.2023

Короткий зміст справи: Позов прокуратури про стягнення збитків за понаднормативний викид.

Правова позиція Верховного Суду:

- Порушення було підтверджене, але збитки зменшено через скорочений час роботи печі.
- Розрахунок збитків базується на фактичних даних.

У цій справі Верховний Суд акцентує на важливості точного розрахунку шкоди, спричиненої перевищенням екологічних норм. Навіть якщо порушення має місце, розмір збитків має бути обґрунтованим і базуватися на точних фактах. Це рішення демонструє, що навіть при підтвердженні порушення, фінансові вимоги мають бути пропорційними до фактичних наслідків.

Постанова у справі № 911/1549/22 від 23.04.2024

Короткий зміст справи: Стягнення понад 4 млн грн за забруднення земель у смт Димер.

Правова позиція Верховного Суду:

- Вимоги щодо частини ділянок відхилені через неповноту перевірки.
- Відсутність дозвільних документів свідчить про порушення законодавства.
- Для підтвердження позову потрібні точні дані щодо фактичного стану земель.

Верховний Суд у цій справі акцентує на важливості точного документування екологічних порушень. Відсутність повного охоплення ділянок при перевірці або відсутність дозвільних документів може призвести до відхилення частини позовних вимог. Це рішення підкреслює важливість правильного проведення екологічних перевірок і документування для успішного відшкодування збитків.

Відповідальність органів місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля

Постанова Верховного Суду від 21 червня 2023 року у справі № 420/2910/22 підтверджує, що виконавчі органи місцевого самоврядування мають пряму відповідальність за екологічну безпеку на своїх територіях і зобов'язані вживати заходи для усунення екологічних проблем

Відповідальність органів місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля

Суд також прийняв до уваги ухвалені на Саміті ООН з метою виведення світу на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку «Цілі сталого розвитку» на період 2015-2030 років (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development). Так, відповідно до Цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад; забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів» та Цілі 12 «Відповідальне споживання та виробництво; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва» економічне зростання і сталий розвиток вимагають термінового скорочення впливу на екологію шляхом змін у виробництві та споживанні товарів і ресурсів.

Відповідальність органів місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля

Додатково Суд звернув увагу, що абзацом другим розділу I Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» першопричинами екологічних проблем України визначено, зокрема неефективну систему державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища; незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення.

Відповідальність органів місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля

Крім того, Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації», введеним у дію Указом Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021, наголошено на тому, що високий рівень ризиків для природних екосистем та здоров'я населення, зумовлений, зокрема значним забрудненням довкілля через техногенне навантаження, нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу, значні обсяги накопичених в Україні відходів.

Відповідальність органів місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля

Про існування проблем у сфері забруднення територій, зокрема, пов'язаних з накопиченням відходів людської діяльності, та виникнення у зв'язку з цим загроз щодо втрати біорізноманіття в майбутньому, а також про необхідність запобігання та усунення, наскільки це можливо, екологічної шкоди зазначається також у Директиві 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року про екологічну відповідальність щодо запобігання та усунення шкоди, завданої навколишньому середовищу (Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage).

Відповідальність органів місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля

Виходячи з положень вищезазначених міжнародних актів та національних актів стратегічного характеру, а також повноважень виконавчих органів місцевого самоврядування, закріплених у статті 30 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та статті 21 Закону України «Про відходи», Верховний Суд сформулював правовий висновок, відповідно до якого **місцеве самоврядування є гарантованим правом територіальних громад самостійно та через утворені органи місцевого самоврядування під власну відповідальність вирішувати усі питання місцевого значення, не вилучені законодавством з їх компетенції.**

Відповідальність органів місцевого самоврядування у сфері охорони довкілля

Для цього відповідні сільські, селищні та міські ради наділені повноваженнями самостійно приймати рішення про утворення, у межах затверджених структури і штатів, виконавчих органів та розподіл між ними повноважень. При цьому, саме на виконавчі органи відповідної сільської, селищної або міської ради покладаються повноваження щодо вирішення на відповідних територіях питань поводження з побутовими відходами, ліквідації сміттєзвалищ та вжиття інших заходів з метою запобігання негативному і екологонебезпечному впливу на земельні ділянки, а також ліквідації наслідків цього впливу.

Зупинення діяльності підприємства до усунення порушень у сфері екології

Постанова Верховного Суду від 31 серпня 2023 року у справі № 640/20914/21 встановлює, що зупинення діяльності підприємства у сфері поводження з небезпечними відходами є правомірним заходом у разі виявлення порушень, які становлять загрозу довкіллю та здоров'ю людей.

Зупинення діяльності підприємства до усунення порушень у сфері екології

Верховний Суд виходив з положень частини другої статті 33 Закону України «Про відходи» (чинних на момент виникнення спірних правовідносин), згідно з якою на кожне місце чи об'єкт зберігання або видалення відходів складається спеціальний паспорт, в якому зазначаються найменування та код відходів (згідно з державним класифікатором відходів), їх кількісний та якісний склад, походження, а також технічні характеристики місць чи об'єктів зберігання чи видалення і відомості про методи контролю та безпечної експлуатації цих місць чи об'єктів.

Зупинення діяльності підприємства до усунення порушень у сфері екології

Зважаючи на особливий характер діяльності відповідача, а саме: поводження з відходами (у тому числі, небезпечними), Суд погодився із висновками судів попередніх інстанцій, що у спірних правовідносинах знайшло підтвердження недотримання Товариством вимог законодавства в частині ведення первинного обліку кількості, типу і складу відходів, що утворюються, збираються, перевозяться, зберігаються, обробляються, знешкоджуються та видаляються, а також встановлено недотримання Товариством вимог щодо інвентаризації та паспортизації місць видалення відходів, що може призвести до забруднення навколишнього природного

Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2024 року у справі №400/3940/21

Саме акт перевірки є носієм доказової інформації про виявлені контролюючим органом порушення вимог природоохоронного законодавства, на підставі якого приймається відповідне рішення (припис) контролюючого органу.

Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2024 року у справі №400/3940/21

Задовольняючи позовні вимоги, суди у цій справі керувалися тим, що пункти 1 та 2 припису не сформульовані чітко, оскільки в них не зазначено, які саме види діяльності та про експлуатацію яких саме об'єктів йде мова, з огляду на те, що частинами другою та третьою статті 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» визначено загалом 36 окремих видів діяльності та об'єктів, що підлягають оцінці впливу на довкілля. При цьому 22 з них належать до першої категорії та 14 – другої категорії видів планової діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля.

Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2024 року у справі №400/3940/21

Суд на підставі аналізу положень статті 7 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» встановив, що на підставі акта перевірки, складеного за результатами здійснення заходу, в ході якого виявлено порушення вимог законодавства, орган державного нагляду (контролю) за наявності підстав для повного або часткового зупинення виробництва (виготовлення), реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг звертається у порядку та строки, встановлені законом, з відповідним позовом до адміністративного суду. У разі необхідності вжиття інших заходів реагування орган державного нагляду (контролю) протягом п`яти робочих днів з дня завершення здійснення заходу державного нагляду (контролю) складає припис, розпорядження, інший розпорядчий документ щодо усунення порушень, виявлених під час здійснення заходу, а у випадках, передбачених законом, також звертається у порядку та строки, встановлені законом, до адміністративного суду з позовом щодо підтвердження обґрунтованості вжиття до суб`єкта господарювання заходів реагування, передбачених відповідним розпорядчим документом.

Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2024 року у справі №400/3940/21

Зі змісту статті 7 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» Суд встановив, що за результатами здійснення планового або позапланового заходу посадова особа органу державного нагляду (контролю), у разі виявлення порушень вимог законодавства, складає акт.

Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2024 року у справі №400/3940/21

Посадова особа органу державного нагляду (контролю) зазначає в акті перевірки стан виконання вимог законодавства суб`єктом господарювання, а в разі невиконання - детальний опис виявленого порушення з посиланням на відповідну вимогу законодавства.

Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2024 року у справі №400/3940/21

Суд також нагадав, що саме акт перевірки є носієм доказової інформації про виявлені контролюючим органом порушення вимог природоохоронного законодавства, на підставі якого приймається відповідне рішення (припис) контролюючого органу.

Постанова Верховного Суду від 23 лютого 2024 року у справі №400/3940/21

У цій справі Верховний Суд виклав висновок про те, що акт перевірки дотримання вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища – це документ, який фіксує факт проведення планових, позапланових перевірок суб`єктів господарювання і є носієм доказової інформації про, зокрема, виявлені порушення вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища. Посилання на акти, що винесені за результатами попередніх перевірок, може слугувати доказом встановлення хронології порушень та їх повторюваності. Аналіз цих документів дозволяє визначити момент початку порушень природоохоронного законодавства а також заходи, вжиті суб`єктом, що перевіряється, для їх усунення. Це сприяє формуванню уявлення про динаміку відповідності діяльності суб`єкта природокористування вимогам законодавства та виявленню системності цих порушень у часі.

Постанова Верховного Суду від 6 травня 2024 року у справі №300/2415/23

У цій справі Верховний Суд виклав правовий висновок, що з огляду на мету проведення державної екологічної експертизи (якою, на відміну від експертизи проєктів будівництва, є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах), здійснення оцінки впливу на довкілля є обов'язковим у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності за певними видами планованої діяльності та об'єктами, які можуть мати значний вплив на довкілля.

Постанова Верховного Суду від 6 травня 2024 року у справі №300/2415/23

Будівництво гідротехнічних споруд має значний вплив на довкілля, а тому потребує обов'язкової оцінки впливу на довкілля – Верховний Суд ВС задовольнив позов прокурора про припинення діяльність товариства щодо будівництва без висновку з оцінки впливу на довкілля.

До Верховного Суду надійшла касаційна скарга заступника прокурора на рішення судів першої та апеляційної інстанцій, в яких суди відмовили у задоволенні позову прокурора до товариства про припинення діяльність щодо провадження планованої діяльності з нового будівництва водозахисної дамби на річці до отримання висновку з оцінки впливу на довкілля.

Постанова Верховного Суду від 6 травня 2024 року у справі №300/2415/23

Суд вказав, що проведення державної екологічної експертизи, визначеної частиною третьою статті 13 Закону № 45/95-ВР, було обов'язковим до отримання позивачем рішення про провадження планованої діяльності щодо будівництва гідротехнічних споруд (дамб), переслідувало іншу мету - запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Постанова Верховного Суду від 6 травня 2024 року у справі №300/2415/23

Верховний суд також врахував, що наразі така мета досягається шляхом здійснення оцінки впливу на довкілля відповідно до Закону № 2059-VIII, яка є обов'язковою у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності за певними видами планованої діяльності та об'єктами, які можуть мати значний вплив на довкілля, передбаченими статтею 3 зазначеного Закону.

ВИСНОВКИ

Верховний Суд продовжує формувати важливі правові стандарти для захисту довкілля в умовах війни.

- **Відповідальність:** Місцеві органи влади, лісокористувачі та підприємства несуть відповідальність за охорону природних ресурсів.
- **Документування:** Важливо мати належні докази та дотримуватися процесуальних норм під час перевірок і обґрунтування позовів.
- **Дотримання екологічних норм:** Верховний Суд підтримує застосування суворих заходів до порушників екологічних стандартів, підкреслюючи важливість точності розрахунків збитків.

Верховний
Суд

Бережіть довкілля!

Дякую за увагу